
CSALÁDNÉVRENDSZER, NÉVHASZNÁLAT, NÉVVÁLTOZÁS NYELVI-KULTURÁLIS KONTAKTUSHELYZETBEN

1. A téma megjelölése

1.1. A történeti Magyarország etnikumok, kultúrák, nyelvek több évszázados érintkezésének színtere volt. A tulajdonnevek minden történeti típusában megtalálhatók a lenyomatai ezeknek az érintkezéseknek, különösen jellemzőek lehetnek azonban a személynevek területén, melyeknek – szemben a leginkább nyelvi meghatározottságú helynévrendszerekkel – a kulturális-társadalmi meghatározottsága az erősebb (vö. HOFFMANN 1996). A nyelvi-kulturális érintkezésekből fakadnak egyrészt a lexikális átvételek körét általában jellemző jelenségek: a családnévként való átvétel, a kialakuló családnév alapját képező jövevényszavak és -nevek kérdése, a másnyelvű környezet általi elnevezés vagy átnevezés, messzebbre mutatóan pedig a nyelv- és identitásváltással összefüggően értelmezhető különféle változások. (Ilyen típusú áttekintést a magyar eredetű román családnévek vonatkozásában I. JANITSEK 1997.)

A különböző nyelvek, névállományok és névrendszerek közötti érintkezések azonban más típusú jelenségekben is megmutatkoznak. Jellemző példaként utalhatunk itt a más országokba, s ezzel együtt más államnyelvek, illetve névrendszerek befolyása alá került magyar személynevek sajátos változásaira: a személynevek magyaros sorrendjét megváltoztató (keresztnév + családnév formát jelentő), a magyarban nem létező személynévfajta felvételét eredményező (USA: középső név, Oroszország: apai nevek), a névhasználat lehetőségeinek körét szűkítő (általában a *-né* képzős házassági nevek esetében, részben a kettős keresztnév adásának ritkaságában) vagy akár a név morfológiáját rendszeresen megváltoztató (Szlovákia: a nők által viselt családnévek *-ová*-zását jelentő) idegen nyelvi hatások érvényesülésére. (Ezekhez I. FERCSIK 2004 is.) Az államnyelvi névrendszer hatásaként a magyartól eltérő névtípusoknak pedig akár magyar megfelelői is kialakulhatnak. A kárpátaljai magyarság körében ilyen az atyai név: Popovics László *Lászlovics*, illetve Bátor Margit *Benjaminovna* – a nem hivatalos szóbeliségben Popovics László *Lászlóé*, illetve Bátor Margit *Benjaminé* formában is (CSERNICKÓ 1997). Az itt említett államnyelvi hatások alapvetően külső és gyakorta adminisztratív jellegű hatásként, nem ritkán azonban az egyén szándékának megfelelően érvényesülhetnek.

1.2. Az itt következőkben figyelmünket a történeti Magyarország családnévrendszereinek kölcsönhatásaira összpontosítjuk. Az egyik fontos témakör a domináns nyelvi és névrendszer hatása a más nyelvi eredetű családnévanyagra: keletkezésére s a személynévhasználat rendszerébe való betagozódására, használati értékének és használatának változására, továbbá az egyes nevek módosulásaira, illetve lecserélődésére. A másik bemutatandó témakör az ellentétes irányú hatásoké: az idegen családnévek közvetlen vagy közvetett hatása a domináns nyelv névállományára, új nevek és névtípusok keletkezésére, összességében a teljes családnévanyag összetételének, jellegének változásaira.

2. A családnévrendszer létrejötte, a névsorrend és egyéb kontaktushatások

2.1. A számbelileg vagy presztízsből domináns nyelvi, illetve társadalmi-kulturális környezethez való igazodás természetes folyamatnak tekinthető, bár ezt nem ritkán hatalmi szó, bürokratikus vagy ideológiai tényezők számottevő mértékben felerősíthették. Így például Angliában a normann, illetve francia családnévek elangolosodása természetes folyamatként ment végbe, Skóciában és Walesben pedig határozott adminisztratív eszközök felhasználásával is zajlott (HANKS–HODGES 1988: xxiv–xxvix).

2.2. A nyelvi-kulturális érintkezések hatásai valójában már a családnévrendszerek keletkezésében is megfigyelhetők. A magyar családnévek létrejöttében alapvetően a hazai viszonyok szükségleteire adott választ láthatjuk, azaz a magyar történelmi-társadalmi-gazdasági, illetve jogi-bürokráciatörténeti fejlődés eredményét; emellett azonban a családnévhasználatot már korábban kitermelő nyugat-európai minták közreműködését, azaz a nyugati művelődési hatás számos egyéb területen is megmutatkozó következményét is (összefoglalóan minderről l. MIKESY 1959, HAJDÚ 2003: 733–40). Jellemző e szempontból, hogy a rögzült használatú magyarországi családnévek egyik korai példáját éppen a francia eredetű Drugeth család biztosítja a magyar névtörténet számára: a korabeli hazai névadatokkal ellentétben nevük latin elemek és ingadozások nélkül, azaz állandósult formában van jelen az Anjou-kori forrásokban (SLÍZ 2008: 189).

Esetünkben a nyugat-európai nyelvek személynév-használati mintái azonban csak magának a rendszernek a létrejöttére lehetnek bizonyos hatással. Annak olyan fontos jellemzőjét, mint a személynév-sorrendet, azaz az új névfajtának a meglévő egyénnévvel (keresztnévvel) alkotott sorrendje, nem befolyásolták. (A magyar névsorrend viszont később elindíthatta a magyarországi kisebbségi személynévhasználat átalakulását; sőt, a 20. századig általában a külföldi személyek nevének magyaros használatát is meghatározta: *Kálvin János, Verne Gyula, Marx Károly* stb.) Mivel a családnév + keresztnév sorrendet a magyar jelzős szerkezet által megszabott nyelvi formaként tartja számon a szakirodalom, érdemes itt utalni a rokon nyelvek névhasználatára is, melyek viszont a magyartól eltérően az indoeurópai típusúként közismert keresztnév + családnév sorrendet követik. A finn és észt esetében az eredetileg a magyaréhoz hasonlóan kialakult személynév-sorrendet a svéd, illetve német uralom, nyelvi-kulturális hatás formálta át (bár informális helyzetekben használják a családnév + keresztnév sorrendet is), a kisebb finnugor népek esetében pedig eleve a külső, orosz hatás hozta létre azt (KÁLMÁN 1989: 71–2, HAJDÚ 2003: 312–9). Megjegyezhető emellett, hogy a későbbi névfinnesítő mozgalom a lexikális szinten megragadható nyelvi tényeket, azaz a svéd családnévek nagy számát könnyedén és mozgalomszerűen cserélte le finn nevekre, a névsorrend megváltoztatására viszont természetesen egyáltalán nem törekedett.

A kérdés jelentőségét jobban megítélhetjük, ha európai kontextusában is szemügyre vesszük; példaként itt a holland, illetve flamand, valamint a német személynév-sorrenddel vetve össze azt. Az előbbi esetben a korábban kiterjedten, egyes területeken pedig máig létező, szubstandard családnév + keresztnév szerkezetet felváltó ellentétes, ma általános névsorrendet részben talán egy változóban lévő nyelvszerkezeti jelleggel is magyarázhatjuk. Másfelől viszont kétségtelenül a szomszédos francia nyelvű területek, valamint a nagyobb városok francia nyelvű felsőbb rétegei kisugárzó nyelvi hatásának eredménye,

amelyet később a francia forradalmi, illetve napóleoni kori francia uralomnak a személynévhasználat rendjét hivatalosan szabályozó rendeletei (1795, 1811) erősítenek meg helyzetében. (Ehhez l. LANGENDONCK 2007: 265–6.) A német nyelv esetében pedig ugyancsak a francia, illetve a latin nyelv mintái határozták meg a ma is használt névsorrend alakulását (MIKESY 1959: 84, LANGENDONCK 2007: 258). Mindezek fényében értelmezhető MIKESY azon kijelentése, mely szerint a magyar személynévrendet nem egyszerűen a jelző és a jelzett szó magyar nyelvszerkezeti viszonya határozta meg, hanem a magyar nyelvnek és beszélőközösségnek a családnevek kialakulási korára jellemző magabiztos helyzete, mely egy ilyen erőteljes európai művelődési hullámról is rá tudta nyomni a maga sajátosságának a pecsétjét; sőt, azt később a másnyelvű magyarországi személynévhasználatra (például jellemzően a *vendre*) is ki tudta terjeszteni (MIKESY 1959: 86–7, 1960: 174).

2.3. A történeti Magyarország természetes úton létrejött magyar, illetve német, horvát, szlovák családnévrendszerei mellett egyes kisebbségek többé-kevésbé külső befolyások hatása alatt alakították ki saját családnévhasználatukat. Megfigyelhető, hogy a magyarországi ruténok, románok természetes módon, de korábban vesznek fel családnevet, mint a Kárpátokon túl élő rokonaik. A családnévhasználat elterjesztésében később viszont az állami szabályozás is szerepet kap. A szerbek esetében Ferenc császár 1817. évi rendelete tette az addig nemzedékenként változó, szerb nyelvű apai neveket öröklődővé. (A török uralom alatti szerb területeken erről ekkoriban még ugyancsak nincs szó, a törökországi családnévhasználat maga is csak az első világháborút követő modernizáció keretében születik meg.) Más kisebbségek azonban elsősorban nem saját névhasználatukból, hanem a környező nyelvekből merítettek. A cigányság leginkább magyar családneveket vett fel (igaz, ezek használata eléggé bizonytalan még körükben), a zsidók pedig (legalábbis azok, akiknek még nem volt) II. József 1787-es rendeletének következtében elsősorban német családneveket. Utóbbiak nyelvi-kulturális háttéréhez ez közel is állhatott, a nevek felvételében a döntő szerepet azonban a korabeli nyelvpolitikai környezet által meghatározott eljárás (kötelező érvény, mesterséges névadás, németesítés) játszotta. (Ezekhez l. KARÁDY–KOZMA 2002: 20–7, FARKAS 2003: 145, a vonatkozó rendeletekre pedig KOZMA–FARKAS 2009.) A zsidóság esetében a családneveknek ez a kései és mesterséges kialakulása – a társadalmi háttérrel, de névanyaguk jellegzetességével együtt is – a későbbiekre is befolyással bír majd: megváltoztatásukra általában könnyebben sor kerül, mint az adott országban idegen eredetű egyéb családnevek esetében.

A személynévrendszerek általánosabb leírása felől (l. HOFFMANN 2008) közelítve meg, illetve összegezve mindezt: a családnév mint nexusjelölő névtípus a magyar és több más nemzetiség személynévadásában idegen minták kisebb-nagyobb közreműködésével, ám alapvetően természetes módon jött létre. Egyes kisebbségek esetében azonban a nexusjelölő nevek más típusa: az apai név használata vált gyakorlattá, melyet viszont egyértelműen külső hatásra váltott fel a generációkon át öröklődő családnév összességében elterjedtebb és az újabb idők igényeinek is jobban megfelelő típusa. Ennek is többféle módja lehetett: a szerb családnévanyag a meglévő, bár eltérő nexusnévtípusra alapozódott, a zsidók esetében azonban a családnevek vonatkozásában is a többségi környezet névrendszerébe beilleszkedő nevek felvétele vált a meghatározó gyakorlattá.

Egy kis kitekintéssel élve megjegyezhetjük, hogy az új személynévtípus több országban is csak a 20. század folyamán terjedt el, ugyancsak állami rendelkezések következtében

(így pl. a muszlim országokban). Érdekes helyzet jellemzi ugyanakkor az izlandi személynévhasználatot: a vonatkozó szabályozás ma is tiltja a családnevek felvételét, a betelepülő külföldiek révén viszont egyre több családnév kerül ténylegesen használatba, azaz itt is egyre inkább kibontakozóban van ez a fajta névrendszer (I. KVARAN 2008).

2.4. A kétnyelvű környezet névhasználati színterén felléphet az egyaránt meglévő, ám különböző nyelvű nevek váltogatásának jelensége. Ezek a névpárok a családnevet illetően lehetnek írásváltozatok, így a mai kisebbségi magyar nyelvhasználatban is (természetesen eltérő névsorrenddel), pl. magyar *Kincses József* ~ szlovák *Jozef Kinčes* (VÖRÖS 2007: 192). A névpárok lehetnek morfológiai eltérést mutató változatok, így a történeti magyarországi összeírások anyagában, az összeírás nyelvének megfelelő formában, pl. magyar *Vásárhelyi* ~ szlovák *Vásárhelyszki* (MIZSER 2009a). Lehetnek továbbá jelentésbeli megfelelésen alapuló változatok is, így az egykori humanisták vagy az újabb kori kétnyelvű közösségek esetében, pl. *Bili* ~ *Fehér*, ahol a nyelvvesztés a szlovákról a magyar névre való hivatalos változtatáshoz vezetett (IRM 7667/1964 sz. névváltoztatási eset; hasonlót a 19. századi névmagyarosítások köréből I. OROSZ 1989: 254 is).

A névváltoztatásnak nevezhető jelenség tehát bizonyos értelemben és körben napjainkban is létezik, ám egyáltalán nem új keletű, bár a régiségből származó adatokban nehéz elválasztani a párhuzamos személynévadás feltételezett jelenségétől (vö. KÁZMÉR 1980). A jelenség kapcsolódhat a különböző nyelvi-kulturális környezetben való megjelenéshez, közösségi vagy egyéni eredetű névhasználat eredményeként egyaránt. Történetileg adatolhatónak tűnik olyan háromtagúként feltüntetett személynévekből is (ragadványnév + családnév + keresztnév, pl. *Farkas Lupuj Demeter*; BIRÓ 2007: 81), melyeket a spontán névváltozások ugyancsak érinthettek, nem ritkán éppen az adott környezet nyelvi és névhasználati viszonyaihoz való idomulás, így a névmagyarosodás jegyében is.

2.5. A fennálló nyelvi érintkezések legismertebb következményeit a meglévő családnevek megváltozásai képviselik; egyrészt a spontán névasszimiláció, másrészt a tudatos névváltoztatás eredményeként. Előbbi inkább közösségi, utóbbi – bár külső hatásokkal magyarázható, ám – egyéni kiindulású változást jelentett. Következményeik a szóbeli és írásbeli, a nem hivatalos és a hivatalos családnévhasználatban egyaránt jelentkezhetnek. (Megjegyzem, hogy e jelenségek természetesen számos párhuzamot mutatnak a helynevek vagy a keresztnévek történetét jellemző kontaktushatásokkal is, bár ezekre a következőkben nincs módom kitérni.) Figyelmünket alapvetően az itt említett jelenségkör magyarországi előfordulásaira fordítjuk, olykor utalva azonban ezek máshonnan ismert párhuzamaira is. (A névváltozások és -változtatások módszeres nyelvészeti-névtani megközelítésére a nemzetközi szakirodalomból, a tengerentúlról I. pl. ALATIS 1955, MAASS 1958, KLYMASZ 1963, LYRA 1966; újabban és Európából I. pl. PAIKKALA 2004, SCHMUCK–DRÄGER 2008.)

A magyarországi kontaktusjelenségek közül a számunkra itt legfontosabb témakört: a magyar nyelvi és névrendszer által befolyásolt változásokat állítjuk a középpontba. Meg kell jegyeznünk ugyanakkor, hogy a domináns nyelvi környezet nem feltétlenül az államnyelv meghatározó hatását jelenti. A történeti Magyarország nemzetiségi vidékein a névasszimiláció így jelenthette valamely egyébként kisebbségi, ám az adott területen meghatározó szerepű nyelvhez való idomulást is. Részben másféle példát idézve: az 1848–49-es szabadságharc bukását követő időszakban (pontosabban: 1853–1859 között)

végbement néhány névváltoztatásnak csupán a fele volt kifejezetten névmagyarosítás (a korábbi és későbbi folyamatokkal ellentétben; vö. TELKES 1898: 55–6).

3. A névasszimiláció jelensége és háttere

3.1. A valamely közösség nyelvi és névrendszerében megszokott formáktól eltérő elemek természetes módon igazodhatnak a domináns típusokhoz. Ezt tapasztaljuk a nyelvjárási hangzású magyar családnevek köznyelvi formájává változtatásának (pl. 20. sz. második fele: *Döbröczőnyi, Füsüs, Körösztös*; 19. sz.: *Ruzsa, Seres, Vereb* nevekről; l. FARKAS 2004: 53, N. FODOR 2008: 354), még inkább azonban az idegen eredetű családnév megváltozásának vagy megváltoztatásának eseteiben.

Az itt részletesebben tárgyalandó névasszimiláció hátterében sokféle indokot azonosíthatunk. Általában is kiemelendő az írott és beszélt nyelvi hatékonyság kérdésköre: e változások a mindennapi használati nehézségeken könnyítenek, amint azt általában a tengerentúli bevándorlók névváltoztatásai (l. a fentebb hivatkozott szakirodalmat), esetünkben pedig legmegfoghatóbban a magyarországi családnév-változtatások külső hatásoktól leginkább letisztult korszakának, a 20. század második felének névváltoztatási esetei jelzik számunkra (FARKAS 2005: 64–6). Más nyelvi közegbe átkerülve azonban a családnév konnotációja is eleve megváltozik. Részben hangzásának, etimológiai átlátzóságának, de akár csak az adott nyelv szókincsével való összezsengésének következtében is. Így például a magyar beszélőközösségben a német *Narr* elveszíti 'bolond' jelentését, más nevek azonban éppen kifejezetten kellemetlen asszociációs kört élesztenek fel (néhány példa a családnév-változtatások történetéből: *Fink, Hugyecz, Hugyi, Hugyik, Hugyina, Link, Maszarik, Pospisil, Szartory*; igaz, ez magyar eredetű nevekkel is előfordul; vö. N. FODOR 2008 is).

A megszokottól eltérő nevekhez eleve különböző attitűdök is kapcsolódhatnak, melyek az adott név feltehető információtartalmából, illetve a hozzá kötődő konnotációkból származtathatók (ezekről l. FARKAS 1999, 2004). Adott nyelvi karakterű, illetve adott társadalmi csoportokra jellemzőnek tartott nevekhez pedig kapcsolódhat egyfelől a magasabb nyelvi presztízs, másfelől pedig a stigmatizáció lehetősége is. A 16–18. századi ún. humanista típusú (latinizáló, ritkábban görögös, netán héberes) családnevek felvételét egykor Európa-szerte (kortársként erről l. PÁPAI PÁRIZ 1695/1980: 92), vagy napjainkban akár egy svédországi svéd családnév angolra fordítását (*Strandman > Beachman*; l. ANDERSSON–BRYLLA 1998) a sajátos típusú kontaktushelyzet meglétéén túl a magasabb nyelvi presztízs szempontjaival is magyaráznunk szükséges. Másrészt viszont szociálpszichológiai és névtani vizsgálatok tárgyalják azt is, hogy az idegen hangzású neveknek a domináns nyelvi közegben megszokott formákkal való felváltása ténylegesen jobb társadalmi beilleszkedést biztosíthat viselőik számára. S itt visszaköszön az, amit a névmagyarosítások fénykorában Magyarországon is gondolhattak erről: „természetes is, bármily szaktudós legyen is az a *Krachenfels* tanácsos úr, azt a hatást, népszerűséget soha sem fogná elérni, mint ha nevét *Sziklai*-ra változtatva írja” (SZENTIVÁNYI 1895: 2; kiemelés tőlem, F. T.).

3.2. A családnevek alapvetően az egyének megfelelő azonosítására, egymástól való megkülönböztetésére hivatottak szolgálni. Sajátos, összetett jelentésszerkezetük részeként azonban viselőiket kisebb-nagyobb közösségekhez is kapcsolhatják: elsődlegesen

adott családhoz, másrészt azonban etnikai, nyelvi közösségekhez is. A modern korra a családnév ennek alapján etnikai szimbólummá is vált. Az ún. hosszú 19. század meghatározó ideológiájává váló nacionalizmus ismert módon a történelmileg adott közösség politikai, kulturális, érzelmi és szimbolikus egyesítésére törekedett. Fontos tényezője volt ennek a nyelvi és etnikai jelleg megerősítése, melyek Európának ezen a részén a legfőbb nemzetazonosító kritériumok közé számítottak. A családnév a csoporttagság szimbolikus kifejezőjévé válva így határkijelölő funkcióba kerülhetett, a befogadás vagy elutasítás eszközévé is válhatott. A magyar név a nemzethez való tartozásra, míg a nem magyaros hangzású, idegenes karakterű név viselőjének nem magyar származására, kötődésére engedhetett következtetni – akkor is, ha ez az információ nem feltétlenül megbízható vagy pontos. A meghatározó szerepet ebben – az egyes allogén csoportokra jellemző névhasználat mellett (ti. a zsidók általában német, a cigányok magyar etimológiájú családnévet viselnek) – általában a családnév nyelvisége, esetleg csak vélt idegenes karaktere játssza. (A kérdéskörre társadalomtörténeti szempontból újabban és összefoglalóan l. még BINDORFFER 2009, KARÁDY 2009; nyelvészeti-névtani megközelítésben FARKAS 1999: 81–3, FARKAS–MAITZ 2009.)

Az egyébként természetes folyamatként is zajló, a nyelv- és névhasználatot egyaránt érintő asszimiláció így a domináns közösség részéről támogatott vagy részben elvárt jelenséggé válhatott, a kisebbségi közösség tagjai részéről pedig az előrejutás eszközévé vagy olykor feltételévé, esetleg egyenesen az idegen származás jegyétől való menekülés kísérletévé. Az idegen nyelvi eredetű családnévekhez kapcsolódó attitűdök megváltozása ezért az utóbbi két évszázadnak az idegen eredetű családnévek történetét is befolyásoló folyamata, mely bizonyos történelmi, társadalmi, politikai, ideológiai kontextusokban különösen is felerősödhetett. A német családnévek esetében például általában az első világháború idején Oroszországban és Nagy-Britanniában (ahol a királyi család is megváltoztatja *Battenberg* nevét *Windsor*-ra; ill. vö. *Lord Mountbatten* nevével), a második világháború idején Amerikában vagy akár a nem hadviselő Svédországban, 1945 után pedig Magyarországon is. (A németek neveinek történetileg meghatározott kontextusokban történő stigmatizálódásának és megváltoztatásának kérdésköréhez l. VERNER 1994, KARÁDY–KOZMA 2002: 269–326, FARKAS–MAITZ 2009. A jórészt szintén német családnévű zsidóság névváltoztatásai ezzel is összefüggő, de ettől jórészt elkülönülő témakört jelentenek.) Közép-Európára fordítva figyelmünket azonban tudjuk, hogy a térség 20. századi történetében például egy kassai születésű *Schmidt*-ből egyaránt lehetett *Kovalský* vagy *Kovácspataký* is (mint Grendel Lajos „Közép-Európa és kísértetei” című esszéisztikus írásában fikcionált testvérpár esetében: Grendel 1998); amellet természetesen, hogy német családnévüket itt is sokan megtartották.

A fentebb említett tényezők elsősorban a névmagyarosítások fénykorában játszottak meghatározó szerepet. E névváltoztatások folyamata a történeti Magyarországon kezdődött, ahol a domináns helyzetben lévő magyarság a népességnek csupán a felét tette ki. Folytatódott a két háború közti, kisebbségi túlnyomó részét már elvesztett országterületen is, majd pedig a második világháború utáni évekkel (a háborút túlélő zsidóság és a kollektív bűnösként kezelt németység névváltoztatásaival) zárult le. Az egykor magyarosított nevek visszavételére ugyan szintén ismerünk példákat – elsősorban a rendszerváltás utáni időszakból –, ezek azonban nem váltak különösebben jellemző jelenséggé. (A hivatalos családnév-változtatások történetére általában l. KARÁDY–KOZMA 2002, a 20. sz. második felére FARKAS 2005; indokrendszerének rétegződésére KOZMA 2007.) Ugyanakkor

a kárpát-medencei magyar kisebbség körében az államnyelvűsített névformák visszaváltoztatása (névhelyreállítás) újabban jellemző, bár tömegesnek nem tekinthető folyamatnak számít (I. VÖRÖS 2009).

A családnév nyelvi karaktere még napjainkban is erős szimbolikus értékkel bírhat. Ennek szélsőséges példáját nyújtja térségünkben az ezredelön is érvényben lévő szlovák helyesírási szabályzat, mely egyes 1918 előtti magyar családneveket – mert azokat magyarosított szlovák neveknek tekinti – szlovákosan rendeli írni: *Szentiványi, Kubínyi, Palugyai* helyett *Svätojánsky, Kubínsky, Palucky* (vö. pl. VÖRÖS 2004: 37). Mint látható, itt nem a betűkészletek eltéréseiből fakadó átírásról vagy a nők családneveire jellemző morfológiai beillesztésről van szó, hanem családneveknek – amelyeket egyébként nyelvek közötti váltás esetében sem szokás lefordítani – ún. történelmi fordításáról. Ez messze nem helyesírási, hanem nyelvpolitikai, KISS LAJOS (1992) szavaival a „Cuius regio, eius nomen” kérdése, ezúttal a személynevek területén.

3.3. A hosszabb idő óta és folyamatosan az adott területen élő kisebbségek esetében az asszimiláció rendszerint több nemzedéket érintő folyamatot jelentett. Jellemző formájában az anyagi-tárgyi kultúra átvételével kezdődött, a szellemi kultúrával folytatódott, s ehhez kapcsolódott a kétnyelvűség kialakulása, továbbá a nyelvcserre lehetősége. A névhasználatban először a keresztnévdivat változik a domináns környezet hatására. Ezt magyar nyelvi környezetben az európai nyelvekre általában jellemző, keresztnév + családnév típusú névsorrend megváltozása, a magyar névhasználatot követő felcserélődése követi. (Egy Balaton-felvidéki német falu sírköveiről idézve, kronológiai sorrendben: *Petrus Leitold / Leitold Franz / Leitold Ambrus*; SZILÁGYI 2005: 92–4.) A családnév spontán megváltozására még korán sor kerülhet, de esetleges hivatalos megváltoztatása már a névasszimiláció utolsó, legvégző fokát képviseli. Utóbbit nem ritkán a nem hivatalos, közösségi vagy egyéni névhasználat megváltozása (így falusi ragadványnév, művésznév használata) is megelőzhette.

A bemutatott névasszimilációs jelenségekhez hasonlókat figyelhetünk meg a bevándorlók, emigránsok integrációjának folyamatában is, bár az eltérő helyzetből adódóan a változások üteme, indokrendszere más arányokkal van jelen benne. Az asszimiláció vonatkozásában sajátos helyzetű zsidóság (vö. KARÁDY 1997: 124–31) névváltoztatásainak kérdésköre ugyancsak több sajátos kérdést felvet, ezek részletezésére azonban témánk szempontjából itt ugyancsak nem szükséges kitérnem.

Az idegen eredetű magyarországi családnevek – kisebb formai (hangzás-, illetve írásbeli) változások mellett – azonban mindezek mellett is nagyobb számban megőrződtek, mint teljesen megváltoztak volna. Családnévanyagunk idegen eredetű részlegéről pontosabb felmérések nem állnak rendelkezésünkre, ám a 20. századi, túlnyomórészt magyar nyelvű és nemzetiségű Magyarországon arányukat a két világháború közötti statisztikus 30% körülire (KOVÁCS 1930: 240), évtizedekkel később a névkutató nyelvész pedig 40%-ra becsülte (J. SOLTÉSZ 1989: 14). Ugyanakkor HAJDÚ MIHÁLY mai magyar családnévszótárának adatai szerint a magyarországi népesség háromnegyed részét képviselő (ezernél nagyobb gyakoriságú) családnevek és -változatok körében a magyar eredetűnek tekintett családnevek gyakorisági adataik révén a teljes népesség névállományának önmagukban is több mint 60%-át képezik; ezt mint minimális arányszámot a szótárból hiányzó magyar eredetű családnevek állománya csak még tovább – bár nem ismert mértékben – növeli (vö. HAJDÚ megj. e.). Az idegen eredetű magyarországi

családnevek arányát eszerint tehát – nem a névféleségeket, hanem előfordulási számaikat tekintve – 30%-nál is alacsonyabbra becsülhetjük.

3.4. Az idegen eredetű családnevek adaptációjának grafikai-ortográfiai, hangtani, morfológiai és lexikai típusai vannak. E nevek idegenszerűségének vagy magyarosságának mértéke is nyelvi alapon, illetve a társadalom átlagos és szinkrón névkompetenciája szerint, eleve ezeken a szempontokon múlik (vö. LADÓ 1981). E típusok megjelennek a névmagyarosodás és a névmagyarosítások folyamatában is; áttekintésükre az itt következőkben térünk ki részletesebben.

4. Spontán családnévváltozások, névmagyarosodás

4.1. A családnevek állománya a létrejöttét követő évszázadok folyamán még többé-kevésbé változékony, képlékeny; legalábbis a névhasználat hivatalos rögzítéséig (s részben még azt követően is). Ezt mutatja az esetleges párhuzamos személynévadás (elég problematikusnak tűnő) kérdésköre, a különböző nyelvű környezetben megnyilvánuló névváltoztatás jelensége, legszembetűnőbben pedig a névváltozások és névváltoztatások esetei.

Az idegen eredetű családnév arra alkalmas esetben – ha nyelvi karaktere, írásképe, hangszerkezete, névvégződése nem nagyon idegenszerű – jól beilleszkehdhet, akár vagy szinte változatlan formában kerülhet át a másnyelvű közösség névhasználatába, nyelvi és névrendszerébe. Más esetekben azonban formai vagy tartalmi szempontból különböző mértékű és típusú átalakulásokon mehet át, sőt teljesen le is cserélődhet. (A természetes névváltozásokhoz általában l. HAJDÚ 2003: 752–61; az idegen eredetű családnevekéhez is többek közt TURCSÁNYI 1874; FÜLÖP 1985; OROSZ 1989; GERSTNER 2003; SZILÁGYI 2005; MIZSER 2008, 2009. A spontán névmagyarosodásra vonatkozó példák többségét az alábbiakban tőlük idézem.)

A természetes névváltozások révén egyazon névnek is számos (elsősorban írás)változata alakulhat így ki, ami mai névanyagunkban is közismert jelenség (a példák hosszú sorát l. HAJDÚ MIHÁLY megjelenés előtt álló családnévszótárában). Ezúttal a 20. század közepéről idézek hasonló jellegű, egyedi, de jellemzőnek tekinthető eseteket, amelyek az idegen családnevek téves alkalmazásának példáival a név átalakulásának különböző lehetőségeit is képviselik: *Vidrih*, a mindennapi használatban egyúttal *Vidik*, *Vitrik*, *Fridrich*, írásban továbbá *Widrih* (IRM 7629/1964); az alkalmi tévesztések akár csupán a névvégződéssel is összefügghetnek: *Hermanec*, egyúttal azonban *Hermanic*, *Hermanicz*, *Hermanitz* formában is (IRM 7224/1964). De előállhat olyan eset is, amelyben a rendelkezésre álló források alapján maga az „alapváltozat” megállapítása is akadályokba ütközik, mert a kapcsolódó hivatalos iratokban is (mint az államrendőrség által kiállított erkölcsi bizonyítvány, a belügyminisztériumi névváltoztatási ügyirat különböző helyei, a kérvény szövege és a sajátkezü aláírás) a név különböző formákban szerepel: *Gutthmann*, *Guttman*, *Guthmann*, *Gutman*, *Guttman*, *Guttman* (mindet l. az IRM G11/1952 sz. névváltoztatási eset iratanyagában). Az itt idézett, egyaránt névváltoztatási esetekben a kérvényezett hivatalos családnév-változtatás elhatározásában ezeknek a mindennapos problémáknak is joggal tulajdoníthatunk majd fontos szerepet.

4.2. A spontán családnévvaltozások egy része csupán kiejtésben zajlik le, nagyobb részük azonban kifejezetten az írásképet – csak azt, vagy azt is – érinti. Ez a helyzet eleve a transliteráció és a transzkripció, illetve a név írásképeinek egyszerűsödése esetén. Német családnevek magyarba illeszkedésének példáival mutatva be ezt, így cserélődhetnek le a magyarban ismeretlen betűk: *Groß* > *Grósz*, *Jäger* > *Jager* vagy *Jäger*, *Weinhardt* > *Veinhardt*; egyszerűsödhetnek a sajátos betűkombinációk: *Fröhlich* > *Frölich*, *Hecker* > *Hekker*, *Hirsch* > *Hirs*, *Piltmann* > *Piltman*; alakulhattak a nevek a magyar nyelvben szokásos kiejtést tükrözővé: *Lohn* > *Lóhn*, *Vogel* > *Fógel*; vagy idomulhattak a másik nyelv fonológiájához: *Jakl* > *Jakli*, *Schlegl* > *Slegli*, *Vindl* > *Vindel*. Jellegzetes változás lehetett azonban például a magyarban kevésbé jellemző szóeleji mássalhangzótorlódások feloldása is; ezúttal szláv példákkal illusztrálva: *Hrabár* > *Rabár*, *Mráz* > *Maráz*, *Tchor* > *Tihor*. A kisebb fonológiai és/vagy ortográfiai jellegű változások mellett a hangalak, nem ritkán egyúttal a névszerkezet nagyobb mértékű módosulásai is végbe-mehettek. Mellettük jelentéstani változásokkal is számolhatunk, a név magyarosodása népetimológias jellegű változásként, valamint közszói jelentésének teljes vagy részleges lefordításával is bekövetkezhetett. Utóbbi típusok az idegen eredetű családnevek tudatos megváltoztatásai körében is jellemző, ráadásul jobban ismert, feltárt folyamatokat jelentenek. Ezek lehetőségeinek bemutatására ezért ott térünk vissza.

A domináns névrendszerbe való beilleszkedés egyáltalán nem jelenti szükségszerűen a név másik nyelvbéli alaki vagy jelentésbeli ekvivalensének megtalálását. A meghatározó szempont az, hogy az új név a másik névrendszerben is családnévként jelölje viselőjét. A régi név ennek legkézenfekvőbb alapját jelentheti; az új név azonban, ami keletkezik, ettől független is lehet. Az idegen családnevek egy része így egyszerűen valamilyen egyéb motivációjú (így az etnikumot vagy a gyakorolt foglalkozást, valamilyen tulajdonságot stb. jelentő) magyar családnévre cserélődött le, ami egyébként az élet természetes velejárójaként a magyar családnevek esetében is könnyen megtörténhetett. (A népnévi eredetű családnevek ugyan nem feltétlenül az adott etnikumból való származást jelzik, de egyes képviselőik elterjedése mindenképpen jelzi az adott nyelvű, származású népekkel való érintkezések gyarapodását is; vö. HAJDÚ 2003: 790–1 is.)

5. Tudatos családnév-változtatások, névmagyarosítás

5.1. Az idegen családnevek magyarossá alakításának, magyar névvel való felcserélésének jellemző folyamatát jelentették az utóbbi két évszázad folyamán a hivatalos családnév-változtatások, melyeknek a 19. és a 20. század közepe közötti fénykorában Magyarországon nagyságrendileg 300 ezer családnév-változtatás ment végbe, s becslések szerint legalább 90%-uk idegen név megmagyarosítását jelentette (KOZMA 2009). Ezeknek témánk szempontjából figyelemre méltó típusait a továbbiakban számos példával illusztrálom, melyek elsősorban a korabeli névváltoztatások forrásanyagából (I. SZENTIVÁNYI 1895, továbbá a KARÁDY VIKTOR által rendelkezésemre bocsátott dualizmus kori reprezentatív névadatbázisból, melyet ezúton is köszönök), valamint saját kutatásaimból, illetve az egyes kérdések kapcsán itt is hivatkozott szakirodalomból származnak. (Az egyedi forráshivatkozásoktól az adatok nagy száma és számos forrása miatt szükségszerűen tekintek el.)

Az idegen eredetű családnevek megváltoztatásának igénye és ténye eleve és közvetlenül hatást gyakorol a magyarországi családnévanyag összetételére, egyes részlegeinek

szerepére, arányaira. Hatást gyakorol azonban azáltal is, hogy a névváltoztatások során keletkező új családnévállomány több szempontból újszerű magyar neveket, sőt teljesen új névtípusokat, illetve azokat is eredményezett. Az új névanyag kialakításában, jellegének megformálásában alapvetően három tényező szerepét kell itt kiemelnünk. Ezek: a sajátos névadási helyzet, mely alapvetően különbözik a történeti névanyagétól; a felhasználható, illetve mintául szolgáló magyar nyelvi és családnévanyag; valamint az eredeti, idegen nyelvű családnevek, melyek gyakran befolyásolták az új családnév megválasztását is. Röviden vegyük sorra a fontosabb tényezőket.

5.2. A névváltoztatások révén létrejövő új családnevek keletkezése számos szempontból és alapvetően eltér a történeti magyar családnévanyagétól; különböznek többek között a keletkezés idejét jellemző külső és belső nyelvtörténeti tényezők, az elnevezés motivációja, módjai, nyelvi anyaga és eszközei (részletesebben l. FARKAS 2003). Az új magyar családnevek többé-kevésbé követik a meglévő névrendszer mintáit, de nemcsak a történeti családneveket, hanem a korabeli szépirodalom fiktív névadását, sőt a korábban magyarosított nevek példáját is – illetve eleve és elsősorban megalkotóik, azaz a névváltoztató egyének tág keretek közt érvényesülő névizlését és kreativitását. Mindezek az új nevek újszerűségének fontos okait jelentik majd.

Az új nevek jellegükben természetesen is a domináns nyelvi és névrendszerhez igazodnak, amint azt a jelenség megnevezésére leginkább alkalmazott *névmagyarosítás* terminus általános és meghatározó használata is jelzi számunkra. (Hasonló kifejezésekkel a nemzetközi szakirodalomban is találkozunk: *Anglicization*, sőt *Americanization* és *Canadianization* is, használatuk azonban kevésbé jellemző; FARKAS 2008: 336.) A domináns mintákhoz való igazodást a névváltoztatások hivatalos szabályozása (több más ország gyakorlatához hasonlóan) ugyancsak hangsúlyozza, előírva, hogy „idegen hangzású, magyartalanul képzett nevek” – egyéb korlátozások mellett, a különös méltánylást érdemlő esetek kivételével – nem választhatók (l. FARKAS 2002: 160).

A névmagyarosítással született nevek kétségtelenül magyar családnevek. Bár a korabeli közvélemény gyakorta elítélő vélekedései mellett a kortárs nyelvművelés is több szempontból hibáztathatta ezeket a neveket, le kell szögeznünk, hogy nem csupán, illetve nem egyszerűen a történeti családnévállományhoz viszonyítva kell értékelnünk őket, hanem inkább az egykori nyelvújító mozgalom új magyar szóalkotásaihoz hasonlóan. (Ezt egykor a *névújítás* kifejezés használata is tükrözte, ám korán kiszorult a használatból, jellemző módon adva át a terepet elsősorban a *névmagyarosítás* terminusnak; bővebben l. FARKAS 2008: 337.) A magyarországi idegen eredetű névanyag magyarral való felváltásának törekvése több tulajdonnévtípusban is jelentkezik (dúlónevek, utcanévek, helységnevek; keresztnévkinccs) a század folyamán, jellemzően azonban a magyar szókinccs bővítésének programjától időben lemaradva, s jelentős részben már másféle okokkal magyarázhatóan.

A korabeli nyelvművelésnek a családnév-magyarosítások jelenségeivel kapcsolatos véleményei, illetve a témához kapcsolódó társadalmi diskurzus elemzése a névkontaktusok megítélésének korabeli szempontjából szintén érdekes kérdéskört jelentene, ezekre azonban itt nem célunk részletesebben is kitérni (erre továbbvezető irodalommal l. viszont FARKAS 2002, MAITZ 2008, FARKAS–MAITZ 2009: 580, 38. jegyzet).

6. Az idegen és magyar névmodellek kölcsönhatásai a felvett névanyag körében

6.1. A névmagyarosítók új családnévüket leggyakrabban régi nevük alapján: egykori családnévük hangalakja – főleg kezdőbetűi – vagy jelentése alapján választották, illetve alkották meg (minderről részletesebben l. FARKAS 2003: 151–7, illetve a témába vágó feldolgozások sorát). A régi név megtartásával együtt olykor kettős családnévet hoztak létre, melyben az újonnan felvett családnév(rész) általában megelőzte a régit: *Fischer* > *Keresztes-Fischer*, *Deutsch* > *Hatvány Deutsch*, ritkábban pedig követte azt: *Kovács* > *Schmidt-Kovács*. Ez a típus azonban nem volt igazán jellemző, egykor a hivatalos szabályozás is csak ritkán engedélyezte (FARKAS 2002: 161).

A régi családnévhez ilyképpen igazodó névválasztás más országok névváltoztatásainak is kézenfekvő módja és közismerten jellemző vonása. Érdekes azonban megjegyeznünk, hogy ezek a névválasztási típusok a névmagyarosításban élenjáró zsidóság személynévhasználatában is előzményekkel bírtak: a zsidó egyén név helyettesítőjeként használt keresztnévek, illetve német családnévek megválasztásában is használatosak voltak (vö. pl. H. W. GUGGENHEIMER – E. H. GUGGENHEIMER eds. 1992: ix–xxxi).

Az itt következőkben ebből a még igen tág kérdéskörből azokat a mozzanatokat emeljük ki, melyek az idegen és a magyar nyelvi eredetű családnévanyag közötti különbségeket jellemzik, illetve a névváltoztatások módját, a felvett nevek állományát ennek következményeképpen határozzák meg.

6.2. A legtipikusabb névmagyarosítási eljárás közismerten, többféle okból is (l. FARKAS 2003: 154–155) a régi családnév kezdőbetűjével, illetve -hangjával kezdődő új név választása volt. E kettő a leggyakrabban egybeesik ugyan, olykor azonban el is válik egymástól; ilyenkor a kezdőbetű (*Sulek* > *Sziics*) vagy a kezdőhang (*Cohen* > *Kővári*) megtartására egyaránt lehetőség nyílt. (A kérdéshez vö. még *Steskál* > *Szigeti*, saját aláírásában *Szieszkál*-nak írva, tehát legalábbis szóbeli névként így használva: IRM 7138/1964.) Témánk szempontjából érdemes itt figyelni arra, hogy miképpen folytatódhatnak a magyarból hiányzó vagy eltérő kiejtésű kezdőbetűk az új családnévben. Így például a németben gyakori *W* soha nem marad meg, és tipikusan *V*-s névkezdetnek adja át a helyét (*Wurm* > *Vajda*, *Vas*, *Vidor*); a *Q* kezdőbetűs nevekből ugyanakkor *K* kezdetű nevek lesznek (*Quintz* > *Koltai*, *Kulcsár*). A *Singer*, e zsidók közt nem ritka családnév olykor *S*-sel (*Simonyi*, *Somló*, *Sugár*), jóval gyakrabban azonban *Sz*-szel kezdődő (*Szabados*, *Szántó*, *Székely*, *Szemere*, *Szigeti*) nevekben folytatódik.

A kezdőbetűk megőrzésének tendenciája másképp abban is megmutatkozik, hogy például *Cs* betűvel viszonylag kevés újonnan felvett magyar családnév kezdődött, hiszen az idegen családnévek körében ez igen ritka névkezdetnek számít (felhívja rá a figyelmet LENGYEL 1917: 19 is). A *Cs* kezdőbetűs új családnévek így többnyire az egyébként szóba jöhető más módokon jönnek létre. Így feltehetőleg íráskép alapján: *Czeiszler* > *Csapó*, *Czopf* > *Csabai*, *Cohn* > *Csorba*, *Chlantacs* > *Csat*; talán a kezdőhang bizonyos fokú hasonlósága szerint: *Zuckermann* > *Császár*, *Schön* > *Csurgó*; avagy a részleges hangalakú egyezés révén: *Hacser* > *Cserháti*; a név jelentése szerint: *Kaiser* > *Császár*, *Stern* > *Csillag*; vagy mindettől függetlenül is: *Pollák* > *Csengődi*, *Reiter* > *Cseresznyés*; mellettük l. még viszont: *Csablaker* > *Csablaki*, *Csapek* > *Csáki* is. E példák közül kettőt (*Császár*, *Csillag*) egykor a kifejezetten gyakran felvett családnévek közt is tartották számon (l. KOZMA–FARKAS 2009: 378).

A régi családnév hangalakjából a névváltoztatás természetesen több hangot és betűt is megőrizhet, főképpen a név elejéről. A névváltoztatás lehet a régi név rövidítése és megtoldása is; ugyanakkor a magyaros karakterű új családnév valójában bármilyen típusú, akár népetimológiás jellegű, egész csekély módosítással is létrehozható valamely megfelelő idegen eredetű családnévből: *Bényász* > *Bányász*, *Kohn* > *Kun*; *Fürst* > *Füst*, *Jakubinyi* > *Kubinyi*; *Pecs* > *Pécsi*, *Haas* > *Halász*; *Tauber* > *Tábor*, *Nedesán* > *Nádasi*, *Bamberger* (*Wamberger* típusú kiejtéssel) > *Vámbéri*. E típusok jól láthatóan a spontán névmagyarodás különböző módjaival is szoros rokonságot tartanak fenn. Elsősorban azonban jól jelzik számunkra a vonatkozó változások részletes tipologizálásának alapvető nehézségeit is.

6.3. Az új név nyelvi és családnévi karakterének kialakításában, azaz a domináns névrendszerbe való beillesztésében kiemelt szerepet játszanak a jellegzetes képzők és utótagok, illetve névvégződések. Amint erről általában is J. SOLTÉSZ fogalmaz: „Az egyes névfajtákra jellemző szövelemek, utó- vagy előtagok, képzők és voltaképpen funkcióntalan névvégződések a névformánsok szerepét töltik be, amelyekkel az ember a megelők mintájára új neveket alkothat, a valóságban elő nem forduló neveket találhat ki, és ezeket a nyelvközösséggel valódi nevek gyanánt fogadtathatja el” (J. SOLTÉSZ 1979: 19, a „költött nevek” kapcsán l. még i. m. 25 is). Mindennek hátterében a névmodellek hatását, a személynévrendszer egészén belül is működő analogikus hatások szerepét tapasztalhatjuk, mely érvényesülhetett akár az ómagyar személynévfajták között (KOROMPAY 1981), de a mai ragadványnevek keletkezésében (B. GERGELY 1977: 192–200) is. A pusztán a névrendszerbe való beilleszkedést szolgáló névformánsok alkalmazása a tulajdonnévkontaktusok történetéből bőséges példaanyaggal lenne illusztrálható, körükből itt csak a zsidóság német és szláv nyelvi-kulturális környezetben kialakult családneveinek kérdésére utalnék (hivatkozásait l. később).

A névformánsok szerepe mindkét oldalról kimutatható: egyrészt az idegenszerű névvégződések elhagyása, másrészt pedig természetesen a magyaros megfelelő végződések kialakítása révén. (Az *-ics* végű családnevek magyarországi történetének példáján l. FARKAS 2009, az új névanyag morfológiájában pedig JUHÁSZ 2007.) Jellemző az is, hogy a véletlenszerű idegen : magyar egybeesések jelentősen megkönnyíthették az idegen nevek akár spontán magyarosodását is: *Curie* > *Küry*, *Finazzi* > *Fináczy*, *Huraj* > *Huray*, *Mali* > *Mály* (vö. LADÓ 1981: 53 is). Figyelmünket itt témánk szempontjából az idegen családnévhez szorosabban kötődő és a névformánsok szerepét sajátosan kiemelő névváltoztatási módokra összpontosítjuk.

Ezeket a végződések, olykor a névalak csekély formai módosításával együtt, hozzáilleszthették az idegen névhez, például: *Fink* > *Finkei*, *Gehl* > *Gellényi*, *Kaill* > *Kajlányi*, *Mann* > *Mánfi*, *Mayer* > *Mayerffy*, *Arcz* > *Arczfalvi*. Különösen érdekesek mellettük azok az esetek, melyekben a tükörfordítással előállt új elemeket a névrendszerbe illesztés érdekében valamely jellegzetes magyar névvégződéssel egészítették ki. Ezekben az érintkező névrendszerek – legalábbis tipikusan, illetve potenciálisan – eltérő névszerkezeti sajátosságai mutatkoznak meg: *Bach* > *Patak*, *Michel* > *Mihályi*, *Nasch* > *Csemege*, *Felsenstein* > *Sziklai*, *Kleinhaus* > *Kisházi*, *Wünder* > *Csudányi*, *Szvoboda* > *Szabadi* vagy *Szabados*; *Himmel* > *Égfi*, *Kosztka* > *Csontváry*, *Stein* > *Kővári*. Hogy ezek a nevek gyakorta mégis jól felismerhetően mesterséges alkotások, nem a szűkebben vett morfológián, hanem a név lexikális-morfológiai szerkezetén, illetve szemantikáján múlik.

Az eredeti családnév kisebb-nagyobb megtoldása egyébként létező magyar családnevet is eredményezhet, például: *Beer* > *Berkes* vagy *Berényi*, *Munk* > *Munkácsi*.

Más esetekben a névvégzódések cseréjeként értelmezhetjük a változást, melyek közt képző > képző (*Belánszky* > *Belányi*), képző és utótag közötti (*Steiner* > *Kővári*, *Unger* > *Ungvári*; ill. *Rosenfeld* > *Rózsa*, *Feldmann* > *Földi* vagy *Földes*) és utótag > utótag (*Nagelstätter* > *Szegvári*, *Feldbauer* > *Földvári*) csere egyaránt előfordulhat. Ezek sora átmenetinek tekinthető, illetve további sajátos típusokkal egészíthető ki (*Galának* > *Galánfy*, *Belyus* > *Belfy*). Az említett eljárások olykor pontos tükörfordítással társulnak: *Petrovics* > *Petőfi*, *Hirschler* > *Szarvasy*, *Lipták* > *Liptai*, *Spisák* > *Szepesi*, *Vámoscher* > *Vámosi*. A névvégződés megválaszthatóságát esetleg a név szemantikája is befolyásolja: *Kralovics*-ből *Király* és *Királyi* lesz, *Királyfi* viszont kevésbé várható (bár például *Königsbaum*-ból keletkezett ilyen is).

Az eredeti nevek idegenes karakterű végződésének egy részét elhagyva ugyancsak lehetett magyar, illetve magyaros jellegű neveket létrehozni. Az elhagyott névvégződés gyakran valóban maga a képző, bár nem mindig és nem szükségszerűen pontosan az: *Adamics* > *Ádám*, *Egresits* > *Egresi*; *Gajdosik* > *Gajdos*, *Szlávik* > *Szlávi*; *Muráti* > *Muráti*, *Valitsek* > *Váli*, *Schaschek* > *Sas*.

A morfológiai tagoltságra törekvés a névmagyarosítások történetében általában jellemző irányultságnak tekinthető. A jellegzetesnek tekintett névformánsok a természetes családnévanyagot felülmúló arányban vehettek részt a névalkotásban, amint az legszembevetőbben kimutatható az *-i*, *-si* és a *-fi* végzódések egykor különösen kiemelkedő népszerűségében (és a szokásos kapcsolódási szabályokat is átlépő, ti. közszavakhoz is hozzárendelő névadásaiban). Az ugyanazon alapszóból, alapnévből létrehozott családnevek több – a szemantika által többé-kevésbé kijelölt – típusában rendszerint a képzős formák a gyakoribbak. Így például a 19. századi névváltoztatásokban (az adatokhoz l. SZENTIVÁNYI 1895) nemcsak a közismerten elsősorban képzős helynévi eredetű családnevek közt (0 *Kőszeg*, 1 *Kőszegyhvály*, de 27 *Kőszegi* és *Kőszeghy*; 1 *Kárpát*, de 42 *Kárpáti*), hanem más típusokban is (2 *Miklós*, 2 *Miklósfői* ~ *Miklósfy*, de 14 *Miklósi* ~ *Miklósy*; 1 *Nyilas*, de 9 *Nyilasi*; 2 *Madár*, 1 *Madaras*, de 11 *Madarasi* ~ *Madarassi*, továbbá 8 *Madarász*, sőt 1 *Madáry*). Azokban a névkategóriákban is tehát, amelyeknek a történeti névanyagban nem domináns jellemzője az adott névvégződés megléte (mint a helynévi alapú családneveknek az *-i/-y*). Az sem tanulság nélküli, hogy ugyanekkor, és elsősorban a *Dworák*, *Dvorszky*, *Dvoracsko*, *Dvoreczky*, *Dvornák*, *Dvorácsek*, illetve *Höffler*, *Imhof*, *Hofbauer*, *Hoffmann*, *Pernhoffer* stb. nevekről magyarosító 19. századi névváltoztatók közt jóval több az *Udvardi* (20), mint az *Udvári* (4) – ami a korabeli helynév-kompetenciára, -morfológiára vonatkozó adalékként értelmezhető (vö. BÉNYEI 2007).

Az idegen eredetű régi és a felvett új magyar nevek közötti morfológiai változások gyakorta nem elemezhetők azonban a fentebb feltüntetett egyértelmű típusok szerint. A meghatározó szempont ugyanis természetesen nem az eredeti név lexikális-morfológiai szerkezetének visszaadása a másik nyelvben, hanem – akár valamilyen „szabálytalan” változtatási mód révén – a célnyelvbe, illetve névrendszerbe illeszkedő névforma kialakítása, melyhez akár megfelelő konnotációk (‘előkelő’, ‘magyaros’) is társulhatnak. Szemléletes példáit kínálja ennek a különböző eredetű névvégzódésekből elvont virtuális képzőbórok, a névváltoztatások történetében egykor kedvelt, láthatólag igen magyarosnak tekintett *-ányi/-ényi* végzódéspár használata is: *Gyurcsánszky* > *Gyurcsányi*, *Ettlinger* > *Etlényi*, *Hoffmann* > *Hoffmányi*. (Erről részletesen l. JUHÁSZ 2007; hozzátéve, hogy hasonló

„adaptációs képzőszerű névvégződés”-t a mai ragadványnévadásban is számon tarthatunk, vö. *Pipányi, Pukunyi, Pirányi*: B. GERGELY 1977: 194).

6.4. A névváltoztatók eredeti családneveinek jelentése – a kezdőbetűk megőrzéséhez képest ritkábban, de azért elég tipikusan – ugyancsak befolyásolhatta az új név megalkotását. Nem zárható ki, bár kétségtelenül nem is igazolható, hogy például a *Rosen-* előtagú – s általában is: a gyakorta összetett – német, illetve zsidó családnevek gazdag anyaga (vö. MAASS 1958: 144) közvetve is hathatott a névmagyarosítók ízlésvilágára. Hasonló nevek ugyanis – konkrét német névelőzmény nélkül is, és elsősorban a 19. század folyamán – széles választékban jelentek meg az új magyar családnevek közt is. A történeti családnévanyagból adatható *Rózsa* és *Rózsás* (azaz összesen két) családnév mellett, a névmagyarosítások kedvelt névvégződéseit felhasználva számos neologizmus: *Rózsai, Rózsafi, Rózsásy, Rózsaaági, Rózsavölgyi, Rózsahegy, Rózsahelyi, Rózsaföldi, Rózsamezei, Rózsakerti, Rózsafalvi, Rózsavári* családnevek is létrejöttek.

Jellegzetes jelenség volt az eredeti név többé-kevésbé pontos fordítása: *Cimpian* > *Mezei, De Adda* > *Addai, Domszky* > *Hazai, Kampfman* > *Harczfi, Wilhelm* > *Vilmos; Krieger* vagy *Voicsik* > *Csatár* vagy *Csatári* (utóbbiak persze szinkron értékű fordítások, ti. a *csatár* ezen értelmű nyelvjátsábeli alkotás; a szó ugyanakkor régi egyénnévként és helynévként is adatható, köznévi ’pajzskészítő’ jelentése csak bizonytalanul; vö. CsnSz.). Máskor inkább csak tágabb értelemben vett fordításról, pontosabban valamilyen szemantikai kapcsolódásról van szó. Mindkét irányból példázva, egyrészt: *Müller* > *Molnár, Molnárfi, Malmay, Malmosi*; másrészt pedig: *Molnár* < *Müller, Müllner; Mühlstein, Eichmüller, Schikmüller*; avagy *Malmos* < *Mühlflus, Mühlstein*; stb.

Több lexikális névelemből alkotottnak számítható eredeti családnevek esetén az új név az előtaghoz, az utótaghoz s a teljes névegyüttes jelentéséhez egyaránt kapcsolódhat. Egyfelől: *Földes* < *Feldheim, Feldmann*, illetve *Grünfeld, Reichenfeld*. Másfelől: *Rosenfeld* > *Rózsai, Weinfeld* > *Boros*; illetve *Gartenfeld* > *Kertész, Grünfeld* > *Földes*; továbbá *Blumenfeld* > *Mezei*; stb. S kivételesen előfordulhat, hogy az egyik elemhez hangzása, másikhoz jelentése alapján kapcsolódik az új név: *Szakstetter* > *Szakvár*.

6.5. A régi név szorosabb értelemben vett fordítása alapján született újszerű magyar családnevek különösen is közvetlen idegen nyelvi modellhatást tükrözhetnek, ezáltal pedig a magyar névállományban idegenszerűnek hathatnak; l. például *Goldstein* > *Aranykövy, Liebenberger* > *Szerelemhegyi, Rosenzweig* > *Rózsaaági, Thürmenstein* > *Toronykői*; az idegenszerűséget kivételesen a névelemek sorrendjének megcserélésével csökkentve: *Burghardt* > *Keményvári*. Az érintkező nyelvek névmodelljeinek általában meglévő eltérései mellett oka lehet ennek az is, hogy nem ritkán (a zsidóság esetében) az eredeti családnevek is mesterséges képződmények, valamint az, hogy ezekben a képzők mellett az utótagok is gyakran valójában csupán névformáns értékűek (a zsidó családnevek vonatkozásában erre l. pl. H. W. GUGGENHEIMER – E. H. GUGGENHEIMER eds. 1992: xxv–xxvii, ABRAMOWICZ 2007).

A névmodellek tágabb értelemben érvényesülő hatásaiból és a névváltoztatásokban teret kapó széleskörű névalkotói szabadságból közösen fakad, hogy a névmagyarosítások révén a történeti névrendszerhez képest feltűnően új névegyedek és névrendszertani, névszerkezeti típusok is keletkeztek – ezekre itt részletesebben azonban nincs módunk kitérni (l. viszont a korabeli nyelvművelő irodalmat, összefoglalóan pedig BENKŐ 1948–49;

FARKAS 2002, 2003: 151–4, 159–61). E nevek némelyike egyúttal a témánk szempontjából itt külön is megemlíthető lehetséges „félrefordítások” képviselője; így például egy *Buchberger* > *Könyvhegyi* névváltoztatás (l. TELKES 1898: 14 is), melyben az eredeti német név előtagja a *Buche* ’bükk’, s nem a *Buch* ’könyv’ szóból származtatható. Többekévé hasonló példaként idézhetjük azonban azokat a *Fried* előtagú német neveket is, melyek etimológiájuk szerint közvetlenül a *Friedrich* német keresztnévet rejtik magukban, ám a névváltoztatások során a keresztnév alkotásában is részt vett *Fried* közszó jelentésének alapján *Békés*, *Békési*, avagy a jellegzetesen mesterséges alkotás módú *Békefi* típusú nevekben folytatódtak. De mellettük említhető egy *Hoffer* > *Remy* névváltoztatás is: az eredeti német név nyilvánvalóan az ’udvar, telek’ jelentésű *Hof* szóból keletkezett (’udvari’), ám vélhetően a ’remélni’ jelentésű *hoffen* alapján cserélődött le az egyedi alkotásúnak tűnő *Remy* névre.

6.6. A régi név alapján történő névválasztás, gyakran névalkotás jól áttekinthető tipológiáját nemigen lehet felállítani (egy ilyen rendszerezésre törekvő részletes feldolgozást l. viszont KLYMASZ 1963). A névváltoztatási módok fő típusait, tendenciáit azonban azonosíthatjuk, s ezeket igyekeztünk a fentebbiekben vázolni. A legjellemzőbb lehetőségek meghatározó voltát a leggyakoribb régi : új névpárok körében is megtapasztaljuk. Így például a *Klein*-ből leggyakrabban *Kis* (a jelentés és kezdőbetű egyszerre marad meg), továbbá *Kovács*, *Kertész*, *Kemény* lesz; a *Weisz*-ből *Fehér* vagy *Fejér*, valamint *Vajda*, *Vámos*, *Varga*; míg a *Müller* esetén mindkét alapon a *Molnár* lehetett a legtipikusabb választás.

7. A névmagyarosítás hatása a magyarországi családnévanyagra

7.1. A másnyelvű közegbe bekerülő nevek eltérő nyelvi jellegük és megváltozó használati értékük következtében különösen ki vannak téve a változás, a domináns nyelvi és névrendszerhez való igazodás lehetőségének. Egyrészt a spontán névváltozások (névmagyarosítás), az utóbbi két évszázad során pedig elsősorban a tudatos névváltoztatások (névmagyarosítás) révén. Az ezekben érintett idegen eredetű családnévanyag formái, szerkezeti és szemantikai mintái általánosságban és a konkrét névalkotásokban is megmutatkozóan hatottak a keletkező új magyar családnévanyagra, újszerű nevek létrejöttére is. Az eddigiekben ezeket a kérdéseket tárgyaltuk részletesebben is.

Azt se felejtjük el ugyanakkor, hogy az idegen eredetű, illetve idegen jellegű családnevek száma számottevő mértékben csökkent is a névváltoztatások folyamatában. Összességükben, egyes elemeket tekintve pedig különösképpen is. Így a legtipikusabbnak számító zsidó nevek: a *Kohn*, *Grün*, *Lévy* aránya igen nagy mértékben lecsökkent, a mai budapesti telefonkönyvben összesen tíznél is kevesebb előfizetővel szerepelnek csak; a 2007. évi országos népesség-nyilvántartás szerinti adatok (az írásváltozatokat összegezve és kerekítve): *Kohn* 200, *Lévy* 60, *Grün* 50. (A népesség-nyilvántartási adatok rendelkezéseimre bocsátásáért HAJDÚ MIHÁLYNAK tartozom köszönettel.)

A megváltoztatott idegen és a felvett magyar családnévanyag összevetése során egyéb megállapításokat is tehetünk. Így például megállapítható, hogy az új nevek hosszúsága – betűk, szótagok számát tekintve is – eltérhet az elhagyott régi, illetve a hagyományos magyar családnevek átlagától egyaránt. Ezt a fontosabb érintkező (német, szláv) nyelvekbeli és a magyarban szokásos családnév hosszúság (utóbbi általában 2-3

szótag), valamint az alkotott nevek jellegzetességei (pl. általában is a szerkezeti motívumváltásra való törekvés) magyarázzák. A különbségek mértékét természetesen az adott névanyagokat meghatározó számos egyéb tényező is befolyásolja. (A főleg német családnévű és meghatározott névízléssel rendelkező zsidó névmagyarosítók esetében például az írásképek összességében rövidülni, a szótagszám enyhén növekedni látszott; l. FORGÁCS 1990: 40–1.)

7.2. Legvégül pedig kiemelve a legfontosabbat. A magyarországi családnévanyagot a természetes keletkezésű történeti magyar családnévállomány mellett az idegen eredetű családnevek, azok spontán névváltozással létrejött változatai, továbbá a szándékolt megváltoztatásuk révén, névmagyarosítással választott, alkotott magyar családnevek együttesen alkotják; összetételét, arculatát is alakítják. A legtöbbször előforduló idegen eredetű magyarországi családnév, a *Novák* megszokott magyar névnek számíthat, a leggyakoribb mesterséges névalkotás, a *Kárpáti* pedig akár a legszebb magyar családnévnek is. (Ezekről esettanulmányként l. FARKAS megj. e., 2007. Mindettől függetlenül persze igaz az is, hogy a *Nagy*, azaz a leggyakoribb magyar eredetű családnév előbbinél húszszor, utóbbinál hatvanszor gyakoribb a magyarországi névanyagban.)

Témánk kapcsán megjegyzésre érdemes az a magyarországi családnév kutatásban is tükröződő folyamat, mely napjainkra a magyar családnévanyag lehetséges értelmezését az ennek magvát, legjellemzőbb csoportját alkotó történeti magyar családnevektől a magyarok által viselt, illetve magyarországi családnevekig is tágította; elvszerűen és a gyakorlatban egyaránt. (A szűkebb értelmezés természetesen nem csupán tudomány- és szellemtörténetileg magyarázható, hanem nyelvészeti, s részben gyakorlati szempontok szerint is célszerű és indokolt. Ugyanakkor a tágabb értelmezés szakmailag ugyancsak igazolható: a családnevek etimológiai elkülönítése is elsődlegesen az átvevő nyelvbe kerülés korára jellemző, azaz inkább adott nyelvtörténeti jelentőséggel bír.)

A magyarországi családnevek állománya tehát a magyar eredetű történeti családnevek mellett a magyarok, illetőleg a magyar állampolgárok körében használatos (és rendszerint valamilyen értelemben, módon már magyarosodott) idegen eredetű, valamint az új keletű mesterséges családneveket is értelemszerűen magába foglalja. A magyarországi családnévanyag e három, itt említett részlege közötti összefüggések, ezek kapcsán az érintkező névrendszerek egymásra gyakorolt hatásai, illetve az ezeket befolyásoló nyelvi és nyelven kívüli tényezők eddig viszonylag kevés figyelemre méltatott, ám tanulságos kutatási témákat kínálhatnak a további családnév-történeti vizsgálódások számára is.

Hivatkozott irodalom

- ABRAMOWICZ, ZOFIA 2007. Jüdische Patronymika vor dem Hintergrund der slawischen Kultur. In: EVA BRYLLA – MATS WAHLBERG eds., *Proceedings of the 21st International Congress of Onomastic Sciences*. Uppsala. 3: 5–14.
- ALATIS, JAMES E. 1955. The Americanization of Greek Names. *Names* 3: 137–56.
- ANDERSSON, THORSTEN – BRYLLA, EVA 1998. *Beachman* och *Mortaigne* – prejudicerande fall för svenskt efternamnsklick? *Studia Anthroponymica Scandinavica* 16: 109–11.
- BENKŐ LORÁND 1948–9. A családnév-változtatás kérdései. *Magyarosan* 17: 40–5, 65–72; 18: 1–6.
- BÉNYEI ÁGNES 2007. Helynévképzők a fiktív nevek körében. *Névtani Értesítő* 29: 57–63.

- BINDORFFER GYÖRGYI 2009. Etoním, családnév, keresztnév: névhasználat és névválasztás a magyarországi németeknél. In: FARKAS TAMÁS – KOZMA ISTVÁN szerk., *A családnév-változtatások története az időben, térben, társadalomban*. Budapest. 105–19.
- BÍRÓ FERENC 2007. Háromtagú személynévkapcsolatok a 18. századi Körösladányban. *Magyar Nyelvjárások* 45: 73–96.
- CsnSz. = KÁZMÉR MIKLÓS 1993. *Régi magyar családnévek szótára. XIV–XVII. század*. Budapest.
- CSERNICKÓ ISTVÁN 1997. „Imja otcsesztvo” (Az apai név használatáról a kárpátaljai magyarok körében. In: B. GERGELY PIROSKA – HAJDÚ MIHÁLY szerk., *Az V. Magyar Névtudományi Konferencia előadásai*. MNyTK. 209. Budapest–Miskolc. 162–7.
- FARKAS TAMÁS 1999. A magyar családnév (látszólagos) információtartalma és a névváltoztatások háttere. In: KUGLER NÓRA – LENGYEL KLÁRA szerk., *Ember és nyelv. Emlékkönyv Keszler Borbála tiszteletére*. Budapest. 29–32.
- FARKAS TAMÁS 2002. Nyelvművelés és családnév-változtatás. In: BALÁZS GÉZA – A. JÁSZÓ ANNA – KOLTÓI ÁDÁM szerk., *Éltető anyanyelvünk. Mai nyelvművelésünk elmélete és gyakorlata. Írások Grétsy László 70. születésnapjára*. Budapest. 159–63.
- FARKAS TAMÁS 2003. A magyar családnévanyag két nagy típusáról. *Magyar Nyelv* 99: 144–63.
- FARKAS TAMÁS 2004. A családnévek konnotációjáról. *Névtani Értesítő* 26: 49–57.
- FARKAS TAMÁS 2005. Családnév-változtatás a 20. század második felében. *Névtani Értesítő* 27: 62–72.
- FARKAS TAMÁS 2007. *Kárpáti, Kárpáthy és a Kárpáti-k*. Egy újkeletű magyar családnév művelődéstörténete. In: HOFFMANN ISTVÁN – JUHÁSZ DEZSŐ szerk., *Nyelvi identitás és a nyelv dimenziói*. Debrecen–Budapest. 147–64.
- FARKAS TAMÁS 2008. Szemlélet és terminológia a névkutatásban: a hivatalos magyar családnév-változtatások kérdései. In: BÖLCSKEI ANDREA – N. CSÁSZI ILDIKÓ szerk., *Név és valóság. A VI. Magyar Névtudományi Konferencia előadásai*. Budapest. 332–41.
- FARKAS TAMÁS 2009. „Nem magyar az, aki ics-vics...” Egy fejezet a névmagyarosítások történetéből. *Létünk* 39/2: 41–9.
- FARKAS TAMÁS megj. e. *Novák*: leggyakoribb idegen eredetű családnévünk és a magyar családnévanyag. *Magyar Nyelv*. Megjelenés előtt.
- FARKAS TAMÁS – MAITZ PÉTER 2009. Nyelvi nacionalizmus és német családnévek a 19. századi Magyarországon. A névmagyarosítások nyelvi-ideológiai háttéréről. *Századok* 143: 565–92.
- FERCSIK ERZSÉBET 2004. Személynevek megváltozott nyelvi és kulturális környezetben – a külföldön élő magyar fotográfusok névhasználatáról. *Névtani Értesítő* 26: 57–66.
- N. FODOR JÁNOS 2008. Magyar eredetű családnévek megváltoztatásának esetei a 19. században. In: BÖLCSKEI ANDREA – N. CSÁSZI ILDIKÓ szerk., *Név és valóság. A VI. Magyar Névtudományi Konferencia előadásai*. Budapest. 349–55.
- FORGÁCS KRISZTINA 1990. *Zsidó névmagyarosítás*. Bölcsészdoktori értekezés, ELTE BTK. Kézirat.
- FÜLÖP LÁSZLÓ 1985. Idegen családnévek magyarosodása a Kapos völgyében. *Névtani Értesítő* 10: 47–53.
- B. GERGELY PIROSKA 1977. *A kalotaszegi magyar ragadványnevek rendszere*. Bukarest.
- GERSTNER KÁROLY 2003. Egy mutatóról két versben. *Névtani Értesítő* 25: 266–73.
- GRENDÉL LAJOS 1998. Közép-Európa és kísértetei. In: UŐ, *Hazám, Abszurdisztán. Esszék és cikkek*. Pozsony. 9–17.
- GUGGENHEIMER, HEINRICH W. – GUGGENHEIMER, EVA H. eds. 1992. *Jewish Family Names and Their Origins. An Etymological Dictionary*. [Hoboken, N. J.]
- HANKS, PATRICK – HODGES, FLAVIA 1988. *A Dictionary of Surnames*. Oxford–New York.
- HAJDÚ MIHÁLY 2003. *Általános és magyar névtan. Személynevek*. Budapest.

- HAJDÚ MIHÁLY megj. e. *Családnevek enciklopédiája*. Budapest.
- HOFFMANN ISTVÁN 1996. Névtörténet – nyelvtörténet – társadalomtörténet. In: V. RAISZ RÓZSA szerk., *Anyanyelv és iskola az ezredfordulón. XII. Anyanyelv-oktatási Napok*. MNyTK. 207. Budapest. 113–23.
- HOFFMANN ISTVÁN 2008. A személynévrendszerek leírásához. *Magyar Nyelvjárások* 46: 5–20.
- IRM = Igazságügyi és Rendészeti Minisztérium Irattára. Névváltoztatási iratanyag.
- JANITSEK JENŐ 1997. A magyar eredetű román családnevekről. In: B. GERGELY PIROSKA – HAJDÚ MIHÁLY szerk., *Az V. Magyar Névtudományi Konferencia előadásai*. MNyTK. 209. Budapest–Miskolc. 101–7.
- JUHÁSZ DEZSŐ 2007. A magyarosított családnevek morfológiájának és szemantikájának konnotációs megközelítéséhez. In: HOFFMANN ISTVÁN – JUHÁSZ DEZSŐ szerk., *Nyelvi identitás és a nyelv dimenziói*. Debrecen–Budapest. 165–73.
- KÁLMÁN BÉLA 1989. *A nevek világa*. 4., átdolgozott kiadás. Debrecen.
- KARÁDY VIKTOR 1997. *Zsidóság, modernizáció, polgárosodás*. Budapest.
- KARÁDY VIKTOR 2009. A névmagyarosítások társadalomtörténeti összefüggései. In: FARKAS TAMÁS – KOZMA ISTVÁN szerk., *A családnév-változtatások történetei időben, térben, társadalomban*. Budapest. 41–55.
- KARÁDY VIKTOR – KOZMA ISTVÁN 2002. *Név és nemzet. Családnév-változtatás, névpolitika és nemzetiségi erőviszonyok Magyarországon a feudalizmustól a kommunizmusig*. Budapest.
- KÁZMÉR MIKLÓS 1981. A párhuzamos személynévadás. In: HAJDÚ MIHÁLY – RÁCZ ENDRE szerk., *Név és társadalom. A III. Magyar Névtudományi Konferencia előadásai*. MNyTK. 160. Budapest. 51–3.
- KISS LAJOS 1992. Cuius regio, eius nomen? *Magyar Tudomány* 37: 129–35.
- KLYMASZ, ROBERT 1963. The Canadianization of Slavic Surnames. A Study in Language Contact. *Names* 11: 81–105, 182–95, 229–53.
- KOROMPAY KLÁRA 1981. Az ómagyar személynévrendszer alaktani kérdéseire. In: HAJDÚ MIHÁLY – RÁCZ ENDRE szerk., *Név és társadalom. A III. Magyar Névtudományi Konferencia előadásai*. MNyTK. 160. Budapest. 37–9.
- KOVÁCS ALAJOS 1930. A nevek és névváltoztatások statisztikája. *Magyar Statisztikai Szemle* 8: 228–39.
- KOZMA ISTVÁN 2007. A hivatalos családnév-változtatások indokrendszerének vizsgálatáról. *Névtani Értesítő* 29: 87–106.
- KOZMA ISTVÁN 2009. A magyarországi családnév-változtatások története számokban. In: FARKAS TAMÁS – KOZMA ISTVÁN szerk., *A családnév-változtatások történetei időben, térben, társadalomban*. Budapest. 345–52.
- KOZMA ISTVÁN – FARKAS TAMÁS 2009. Dokumentumok a magyarországi családnév-változtatások állami szabályozásának történetéből (1787–2002). In: FARKAS TAMÁS – KOZMA ISTVÁN szerk., *A családnév-változtatások történetei időben, térben, társadalomban*. Budapest. 353–96.
- KVARAN, GUÐRÚN 2008. Geschichte der Namengebung in Island. *Zunamen/Surnames* 3: 113–23.
- LADÓ JÁNOS 1981. Mi a magyar családnév? In: HAJDÚ MIHÁLY – RÁCZ ENDRE szerk., *Név és társadalom. A III. Magyar Névtudományi Konferencia előadásai*. MNyTK. 160. Budapest. 51–3.
- VAN LANGENDONCK, WILLY 2007. *Theory and Typology of Proper Names*. Berlin–New York.
- LENGYEL ZOLTÁN 1917. *Magyar Névkönyv*. Budapest.
- LYRA, FRANCISZEK 1966. Polish Surnames in the United States. *American Quarterly. A Quarterly of Linguistic Usage* 41: 39–44.
- MAASS, ERNEST 1958. Integration and Name Changing among Jewish Refugees from Central Europe in the United States. *Names* 6: 129–71.

- MAITZ PÉTER 2008. „A szent ügy”. A dualizmus kori névmagyarosítási propaganda nyelvészeti elemzése. *Névtani Értesítő* 30: 7–33.
- MIKESY SÁNDOR 1959. Miért alakultak ki vezetékneveink? *Magyar Nyelvőr* 83: 82–7.
- MIKESY SÁNDOR 1960. Névészeti kérdések. In: MIKESY SÁNDOR – PAIS DEZSŐ szerk., *Névtudományi vizsgálatok. A Magyar Nyelvtudományi Társaság névtudományi konferenciája*. Budapest. 172–4.
- MIZSER LAJOS 2008. Névváltozás és névváltoztatás. In: BÖLCSKEI ANDREA – N. CSÁSZI ILDIKÓ szerk., *Név és valóság. A VI. Magyar Névtudományi Konferencia előadásai*. Budapest. 418–22.
- MIZSER LAJOS 2009. A nyíregyházi tírjákók névváltoztatásai. In: FARKAS TAMÁS – KOZMA ISTVÁN szerk., *A családnév-változtatások történeteik időben, térben, társadalomban*. Budapest. 215–21.
- OROSZ BÉLA 1989. A névváltoztatásokról. In: BALOGH LAJOS – ÖRDÖG FERENC szerk., *Névtudomány és művelődéstörténet. A IV. magyar névtudományi konferencia előadásai*. MNyTK. 183. Budapest. 252–5.
- PAIKKALA, SIRKKA 2004. *Se tavallinen Virtanen. Suomalaisen sukunimikäytännön modernisoitumisen 1850-luvulta vuoteen 1921*. Helsinki.
- PÁPAI PÁRIZ FERENC 1695/1980. A nevekről. [Közéleteszi HAJDÚ MIHÁLY.] *Névtani Értesítő* 4: 89–92.
- SCHMUCK, MIRJAM – DRÄGER, KATHRIN 2008. The German Surname Atlas Project – Computer-Based German Surname Geography. In: WOLFGANG AHRENS – SHEILA EMBLETON – ANDRÉ LAPIERRE eds., *Names in Multi-Lingual, Multi-Cultural and Multi-Ethnic Contact. Proceedings of the 23rd International Congress of Onomastic Sciences. August 17-22, 2008, York University, Toronto, Canada*. Toronto. 319–36.
- SLÍZ MARIANN 2008. Kognitív történeti névtan? A családnevek kialakulásának kérdése kognitív szemantikai keretben. In: *Az ELTE Nyelvtudományi Doktori Iskola 3. Félúton Konferenciájának előadásai*. http://linguistics.elte.hu/studies/fuk/fuk07/sliz_VA_KA_T.pdf.
- J. SOLTÉSZ KATALIN 1979. *A tulajdonnév funkciója és jelentése*. Budapest.
- J. SOLTÉSZ KATALIN 1989. Név kutatás és névkultúra. In: BALOGH LAJOS – ÖRDÖG FERENC szerk., *Névtudomány és művelődéstörténet. A IV. magyar névtudományi konferencia előadásai*. MNyTK. 183. Budapest. 13–8.
- [SZENTIVÁNYI ZOLTÁN] 1895. *Századunk névváltoztatásai. Helytartósági és miniszteri engedéllyel megváltoztatott nevek gyűjteménye 1800–1893*. Budapest.
- SZILÁGYI ANIKÓ 2005. Német családnevek a Balaton-felvidéken. *Alkalmazott nyelvtudomány* 5: 89–100.
- TELKES SIMON 1898. *Hogy magyarosítsuk a vezetékneveket? 2.*, javított és bővített kiadás. Budapest.
- TURCSÁNYI ANDOR 1874. A névmagyarosításokról. *Magyar Nyelvőr* 3: 307–8.
- VERNER, ANDREW M. 1994. What's in a Name? On Dog-Killers, Jews and Rasputin. *Slavic Review* 53: 1046–70.
- VÖRÖS FERENC 2004. *Családnév kutatások Szlovákiában*. Pozsony.
- VÖRÖS FERENC 2007. Névfordítás és névváltoztatás kétnyelvű környezetben. In: HOFFMANN ISTVÁN – JUHÁSZ DEZSŐ szerk., *Nyelvi identitás és a nyelv dimenziói*. Debrecen–Budapest. 185–99.
- VÖRÖS FERENC 2009. Névváltoztatás és névhelyreállítás a kisebbségi magyar névhasználat tükrében: terminológiai javaslat egy névtani jelenség megnevezésére. In: FARKAS TAMÁS – KOZMA ISTVÁN szerk., *A családnév-változtatások történeteik időben, térben, társadalomban*. Budapest. 57–74.

TAMÁS FARKAS, **The system of family names, their use, and changes to them in a linguistic-cultural contact situation**

Apart from stimulating borrowings of lexical items, linguistic-cultural relations also elicit mutual influences of name systems in contact. These relations might determine the development of the family name system in a language community, but they may affect the order of surnames and Christian names in a language as well. Differences in the orthographical, phonological, grammatical and semantic structures of the family name stocks in contact are manifested in spontaneous modifications as well as deliberate changes of surnames, partly resulting in establishing new (types of) family names. In the background of these changes, at the same time, the pragmatic, sociolinguistic, language-ideological relations of potential and actual name use must also be taken into consideration. Relevant features of name assimilation are observed in this paper with respect to the name systems of different languages spoken in the multinational historical Hungary. The author focuses on the free or compelled processes of Magyarization of surnames, i.e. adoption of Hungarian(-sounding) family names, exploring the analogical influence of name models on one another. The paper finally presents the effects of these processes on the system and structure of Hungarian family names.